

УДК 94 (477 : 470) "18" : 929 О. Пипін

ОБРАЗ УКРАЇНИ В РОСІЙСЬКІЙ ГРОМАДСЬКІЙ ДУМЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст. (на прикладі наукової і публіцистичної спадщини Олександра Пипіна)

Тамара ПОЛЕЩУК

Львівський національний університет імені Івана Франка, кафедра історії слов'янських країн

З виникненням етнічно визначеного російського націоналізму в середині ХІХ ст. українське питання стало ключовою проблемою російської ідентичності. Творча спадщина літературного критика та історика культури Олександра Пипіна дозволяє дослідити сприймання України ліберальною громадською думкою Росії другої половини ХІХ ст. Учений проявляв значний інтерес до питань історії, етнографії, мови та літератури українців. Українознавчі дослідження, підтримка українського національного руху й культури здобули йому в громадській думці репутацію "українофіла". Однак Україну він сприймав як частину російського державного організму, а її культуру – як складову спільної для всіх східних слов'ян "загальноросійської" ("общерусской") культури. О. Пипін не бачив загрози сепаратизму в українському русі, бо, видається, до кінця не усвідомлював, що насправді відбувається процес формування нової нації.

Ключові слова: українсько-російські відносини, образ України, російська ліберальна громадська думка, Олександр Пипін.

На початку ХІХ ст. пісні, легенди, мова і навіть історичний досвід України сприймалися освіченим російським суспільством як надзвичайно мальовнича й захоплююча частина "загальноросійської" ("общерусской") культури. Микола Гоголь, прибувши до Петербурга, зробив несподіване відкриття: тут є в моді все українське¹. Василь Сиповський нарахував майже п'ятсот творів російської літератури першої половини ХІХ ст., не враховуючи етнографічних та критичних досліджень, у яких втілюється українська тема². Однак вже на початку 40-х років намітилися зміни в російській громадській думці щодо України³. Саме тоді "Україна починає звучати власним голосом – мовою і літературою, що окреслюється і самоотожднюється, власне, на базі української мови – зацікавлення до неї, як і цей "філоукраїнізм" [...] спадає; для росіян вона, по суті, перестає бути "наша"⁴.

Остаточний поворот у російській громадській думці від романтичного українофільства до заперечення будь-яких проявів української окремішності визначила українська національна програма, сформована діячами Кирило-Мефодіївського братства⁵. Але ще

¹ Гоголь Н. В. Полное собрание сочинений: В 14 томах. Москва, 1952. Т. 10. С. 141.

² Сиповський В. Україна в російському письменстві. 1800–1850. Київ, 1928.

³ Йдеться насамперед про позицію В. Белінського (Rutherford A. Vissarion Belinskij and the Ukrainian Question // The Russian Review. Columbus (Ohio), 1995. Vol. 54. No. 4. P. 500–515).

⁴ Грабович Г. Теорія та історія: "горизонт сподівань" і рання рецепція нової української літератури // Грабович Г. До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка. Київ, 1997. С. 113.

⁵ Saunders D. The Ukrainian Impact on Russian Culture. 1750–1850. Edmonton, 1985. P. 252; Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. Київ, 1996. С. 41.

до Кримської війни російська суспільність різних напрямів стосовно української історії, звичаїв, народної творчості притримувалася загалом “філоукраїнських” позицій. Єдине, що не зустрічало однозначної підтримки, було мовне питання – зростаюча роль україномовної літератури⁶. Загроза престижу й навіть цілісності Російської імперії, викликана поразкою в Кримській війні, реформи, що розпочалися в країні, пожвавлення польського й українського рухів – чинники, які спричинилися до обговорення в російському суспільстві питання про національну ідентичність, ключовим елементом якої стала проблема України та українців.

Упродовж 1860-х років у статтях Михайла Каткова та інших авторів “Русского Вестника”, “Московских Ведомостей”, публікаціях слов’янофільської газети “День” набрала чіткої окресленості концепція “великої” російської нації, що включала в себе “великоросів”, “малоросів” і білоросів. Діяльність “українофілів”⁷, яка ставила під сумнів єдність такої нації, почала викликати щоразу більшу підозру. З подання правої преси, яка поєднала українофільство з “польською інтригою”, соціалістичною пропагандою і сепаратизмом, уряд побачив загрозу для держави навіть у культурницьких заходах українофілів, зокрема у виданні рідною мовою освітньої літератури для народу. Наслідком цього занепокоєння стало ухвалення Валуєвського циркуляру (1863) і Емського указу (1876), які суттєво вплинули на характер українського руху в Росії. В самому ж українському русі конфронтували два розуміння українського етнокультурного феномену: “малоросійство” – як локальна форма вияву “загальноросійської” ідентичності, і “українство” – власне націоналістичне трактування ідентичності як самодостатнього явища, що прямо не залежить від великоросійського, білоруського і польського.

Як за умов, коли влада й більшість освічених росіян бачили в українцях частину російської нації, сприймали Україну та український національний рух ліберальні кола російського суспільства? Вважаємо, що твердження про антиукраїнську настанову ліберальної Росії від Вісаріона Белінського до Петра Струве має бути принаймні перевірене. Врешті-решт, постають і більш конкретні питання: Яким було ставлення ліберальної громадськості до урядової політики щодо українців? Наскільки адекватно ліберальна думка відображала процеси українського націотворення? Як сприймалися російські оцінки українською громадськістю? Спробуємо відповісти на ці питання, спираючись на наукову та публіцистичну спадщину одного з найбільш “українофільськи” налаштованих росіян – Олександра Пипіна, літературного критика, історика культури, публіциста.

* * *

О. Пипін (1833–1904) залишив велику творчу спадщину⁷, яка охоплює історію російської та зарубіжної літератури, етнографію, археографію, історію суспільних рухів і громадської думки. Народившись у Саратові в небагатій дворянській родині, він після закінчення гімназії у 1849 р. поступив на історико-філологічний факультет Казанського університету.

⁶ *Bushkovitch P.* The Ukraine in Russian Culture 1790–1860: The Evidence of the Journals // *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas.* Stuttgart, 1991. В. 39. Н. 3. S. 340.

* Саме така назва діячів українського національного руху стала найбільш поширеною в російській громадській думці другої половини XIX ст.

⁷ Його бібліографія налічує біля 1200 найменувань (*Барсков Я. Л.* Список трудов акад. А. Н. Пыпина. 1853–1903. Санкт-Петербург, 1903).

Впродовж декількох місяців О. Пипін слухав лекції одного з перших російських славістів, українця за походженням, Віктора Григоровича, який і викликав інтерес допитливого юнака до слов'янських мов та літератур⁸. Тому не дивно, що О. Пипін, відвідавши влітку 1850 р. село Баланду біля Саратова, де мешкали переважно українці, звернув увагу на їхню “фізичну й моральну” відмінність від росіян⁹. Під впливом свого двоюрідного брата Миколи Чернишевського О. Пипін продовжив навчання в Петербурзькому університеті, який закінчив 1853 року кандидатом загальної словесності по кафедрі професора Ізмаїла Срезневського. Саме тоді молодий вчений став учасником невеликого гуртка, до якого входили “захоплені слов'янофільськими ідеями” Володимир Ламанський та Данило Мордовцев, який був “провідником малоруської літератури і того, що можна було б назвати початками українофільства”. О. Пипін визнавав, що на ту пору він ставився до українського руху з “симпатією”, хоч і знав про позицію В. Белінського, який висловлювався проти “малоруської літератури” як начебто провінційної¹⁰. У 1857 р. молодий дослідник захистив магістерську дисертацію “Очерк литературной истории старинных повестей и сказок русских”. Протягом 1858–1860 рр. він відвідав з науковими цілями Німеччину, Францію, Англію, Голландію, Швейцарію, Італію, Австрію. Дуже коротко О. Пипін обійняв посаду екстраординарного професора кафедри загальної історії літератури Петербурзького університету. В 1861 р. разом з групою професорів він подав у відставку на знак протесту проти урядової політики щодо студентства. Відтоді О. Пипін займався винятково літературною та науковою діяльністю.

За підтримки М. Чернишевського, впливового публіциста й критика, молодий вчений почав співпрацювати з ліберальним опозиційним журналом “Современник”. Для авторів “Современника” українці, позбавлені власної еліти, були прикладом для обґрунтування вимог радикальних соціальних перетворень і таких уявлень про російську націю, в якій не існувало би прірви між вищими й нижчими верствами. Тому, як зразки народної, селянської культури високо оцінювалися публікації з українського фольклору, історії, творчість Тараса Шевченка і Марії Вілінської (Марка Вовчка)¹¹. “Современник” підтримав появу першого українського культурно-громадського часопису “Основа”¹²; тут з’явилися деякі полемічні статті Миколи Костомарова¹³; публікація на сторінках журналу рецензії М. Чернишевського на перші номери львівської газети “Слово” привернула увагу російських лібералів до

⁸ Пыпин А. Н. Мои заметки. Москва, 1910. С. 39.

⁹ Там же. С. 44–45.

¹⁰ Там же. С. 62–63.

¹¹ Добролюбов Н. А. Народныя русские сказки. Изд. А. Афанасьев. Вып. III и IV. Москва, 1858. Южно-русские песни 1. Киев, 1857 // Современник. Санкт-Петербург, 1858. № 9. С. 70–76; Елисеев Т. Б. Хмельницкий. Сочинение Н. Костомарова. Изд. второе, дополн. СПб., 1859 // Там же. 1859. № 12. С. 161–214; Добролюбов Н. Украинские народные рассказы Марка Вовчка. Перевод И. С. Тургенева // Там же. № 5. С. 103–113; Его же. Кобзарь Тараса Шевченка. СПб., 1860 // Там же. 1860. № 3. С. 99–115.

¹² Чернышевский Н. Новые периодические издания (“Основа”, “Время”) // Современник. 1861. № 1. С. 66–90. У цій статті російський критик підкреслив, що, маючи такого поета, як Т. Шевченко, “немає жодних підстав сумніватися, що рано чи пізно з’являться малоросійською мовою різні книжки [...]: не лише вірші та повісті, а також наукові трактати” (Там же. С. 66–67).

¹³ Костомаров Н. О казачестве. Ответ “Виленскому Вестнику” // Современник. 1860. № 7. С. 75–82; Его же. Ответ г. Падалице // Там же. № 11–12. С. 373–382.

Галичини¹⁴. М. Чернишевський однозначно заявив про етнічну єдність “малорусів” і “галицьких русинів” та підтримав процес формування спільної для них української мови як літературної. Однак більшість авторів журналу (в тому числі й О. Пипін), хоч і визнавали культурну й мовну окремішність українців, заперечували спроби українців надати українській мові статус самостійної літературної мови, а українську літературу поставити на один рівень з іншими слов'янськими літературами¹⁵.

Як дослідник О. Пипін вперше звернувся до української теми в рецензії на “Записки о Южной Руси” Пантелеймона Куліша. Загалом позитивно оцінюючи це видання, російський критик не погоджувався з деякими коментарями автора. Так, він відкинув твердження про належність “Слова о полку Ігоревім” до давньої української літератури, оскільки вважав, що тоді не існувало окремої “південноруської народності”¹⁶. О. Пипін вказав також на “дилетантський” підхід П. Куліша до висвітлення української народної культури, оскільки “не можна вирішувати питання про малоруське життя і поезію [...] без зв'язку їх з однорідними явищами інших племен, особливо великоруського, найбільш близького до нього”¹⁷. У рецензії на збірник П. Куліша “Хата” російський критик відзначив початок нового етапу українського відродження (перший відносив до 1830–1840-х років), що проявилось насамперед у творчості поетів і письменників, котрі відображали “дійсну народну потребу”. Водночас він наголошував на відсутності в українській літературі елементів “загальнолюдського значення”, висловлював сумнів, чи вистачить “чумацького життя і гайдамацьких спогадів” для повноцінного розвитку української літератури і виходу її на один рівень з англійською, німецькою чи російською¹⁸.

Українська тематика найбільш повно представлена у фундаментальних дослідженнях О. Пипіна. 1865 року побачила світ перша з його узагальнюючих праць “Обзор истории славянских литератур”. Друге, доповнене видання під назвою “История славянских литератур” (1879) здобуло широке міжнародне визнання: упродовж декількох років праця була перекладена на німецьку, французьку, чеську й лужицьку мови. Упродовж 1880-х років майже в кожному номері “Вестника Европы” публікувалися статті О. Пипіна, присвячені розвитку української етнографії¹⁹. Згодом, у 1891 р., вони увійшли під назвою “Этнография малорусская” до третього тому “Истории русской этнографии”. Нарис української літератури та етнографії автор подав у широкому контексті історичних, суспільно-політичних і культурних явищ та подій.

Теоретичні підходи вченого до українського питання вписуються в ліберальну концепцію “єдність у множинності”, за якою Україна є частиною Росії, а її культура –

¹⁴ Чернышевский Н. Национальная бестактность (Слово, Львов) // Современник. 1861. № 7. С. 1–18.

¹⁵ Добролюбов Н. Кобзарь Тараса Шевченка // Современник. 1860. № 3. С. 99.

¹⁶ Пытин А. Н. Записки о Южной Руси / Издал П. Кулиш. Том первый. СПб, 1856 // Современник. 1857. № 1/2. С. 11–21.

¹⁷ Пытин А. Н. Записки о Южной Руси / Издал П. Кулиш. Два тома. СПб, 1856–1857 // Современник. 1857. № 5. С. 1–24.

¹⁸ Пытин. А. Н. Хата, 1860 г. / Издал П. Кулиш. С.-Петербург // Современник. 1860. № 3. С. 115–120.

* Розділ про польську літературу написав Володимир Спасович.

¹⁹ Пытин А. Н. Обзор малорусской этнографии // Вестник Европы. Санкт-Петербург, 1885. Кн. 8. С. 744–780; Кн. 9. С. 325–350; Кн. 10. С. 777–804; Кн. 11. С. 351–387; Кн. 12. С. 778–817; 1887. Кн. 1. С. 440–444.

складовою єдиною “загальноросійською” (“*общерусской*”) культури. Українці²⁰ та росіяни – це “дві російські народності”, які “поєднані тісною спорідненістю, глибоким історичним зв’язком”²¹. Однак на взаємини росіян і українців О. Пипін дивився крізь формулу “пануюча народність / місцевий елемент”, згідно з якою українська культура трактувалася як провінційна, “для хатнього вжитку” простоліду і як резервне джерело для розвитку російської культури. У такому взаємозв’язку він бачив гармонійне поєднання, позаяк “розвиток місцевих елементів не тільки не послаблює всю народність, але посилює її, розкриваючи багатства її внутрішнього змісту, [...] розширюючи обсяг літератури, збагачуючи мову”²². В цілому ж український рух був для О. Пипіна “природним проявом народної (хоч би й обласної) самосвідомості”, він тільки доповнював “органічний процес національного [загальноросійського] розвитку”, хоча б тому, що включав у свою орбіту обійдену увагою в російській літературі Галичину²³.

Витоки ідеї “*общерусскости*”, услід за російською історіографією, О. Пипін шукав в історії Київській Русі. Він був прихильником теорії єдиної давньоруської народності²⁴. Водночас вчений не заперечував етнографічних відмінностей між обома народами, які існували вже тоді²⁵. Проте ці відмінності він не вважав достатньою підставою для тверджень про “споконвічність”, “прадавність” української нації, мови й літератури. О. Пипін був переконаний, що відмінності східнослов’янських мов (а отже й національностей) виникли в XII–XIII ст., і пов’язував цей рубіж з політичним відокремленням “півночі” й “півдня” та татарською навалою, у результаті чого історія двох народів “розійшлася на багато століть і політично, і культурно”.

Український національний рух XIX ст. (українофілство в О. Пипіна) російський вчений розглядав у контексті слов’янського національного відродження. Відзначимо, що це перша концепція українського руху взагалі. І хоч її теоретичні засади та оцінки застаріли, але періодизація українофілства, окреслення його змісту перегукуються з сучасними

²⁰ Галицьких та закарпатських українців О. Пипін вважав одним народом з російськими “малорусами”: “за народним характером, побутом, мовою [...] і за багатьма явищами історії...” (Пытин А. Н., Спасович В. Д. История славянских литератур. Санкт-Петербург, 1879. Т. 1. С. 438).

²¹ Там же. С. 386.

²² Пытин А. Н. Этнография малорусская. Санкт-Петербург, 1891. С. 10.

²³ Пытин А. Н., Спасович В. Д. История славянских литератур. Т. 1. С. 378–379.

²⁴ Уже в першій зі своїх узагальнюючих праць О. Пипін відзначав: “При всіх народних відмінностях [...], при всій давності й повній фізичній природності національних відмінностей півдня від півночі [...] між ними було занадто багато спільного не тільки через спільне походження і подібність [...], але й через тісні політичні й релігійні зв’язки, які робили тоді із руської землі одну політичну федерацію (або удільну систему – все рівно) і з’єднували її в один релігійний, візантійський порядок” (Пытин А. Н., Спасович В. Д. Обзор истории славянских литератур. Санкт-Петербург, 1865. С. 210). Давню Київську державу він називав “колицкою історії всієї руської народності”; “церковну давність” Києва – святинєю всього російського православ’я; давню київську писемність – “вихідним пунктом всієї російської літератури” (Пытин А. Н. Этнография малорусская. С. 5, 305, 382). І росіяни, і українці “у своєму історичному розвитку найтіснішим чином примикають до давнього київського періоду”, “пам’ятники давнього періоду складали спільний доробок обох гілок руської народності”, “історична діяльність давнього Києва належала південній гілці”, від Києва “північ вела історію своєї церкви, своєї державної влади, своєї книжної освіти, своїх народно-історичних переказів”, – неодноразово підкреслював О. Пипін.

²⁵ Пытин А. Н., Спасович В. Д. История славянских литератур. Т. 1. С. 308, 315, 317.

дослідженнями теми²⁶. Згадуючи про початки своєї наукової діяльності в середині 50-х років, О. Пипін писав, що вже тоді щодо українського руху він притримувався “точки зору слов’янського відродження”²⁷. В “Обзоре истории славянских литератур” він писав, що українське питання є аналогічне тим, “які не раз породжувало слов’янське відродження” і його суть окреслив як “ступінь відокремленості й автономії малоросійської народності, мови й літератури”²⁸. (Про літературу як найважливіший чинник українського відродження йдеться і в “Истории славянских литератур”²⁹.) Причини українського відродження, вважав О. Пипін, лежали “в глибоких основах самого внутрішнього життя народності” й були викликані “романтичною школою”, “політичним лібералізмом”, “відголосками слов’янського відродження й впливами німецької історико-філологічної науки”. Спочатку інтерес до “малоруської народності” та її літератури диктувався завданням “відродження” старовини, занепад якої вважався “несправедливістю історії”. Однак перші етнографічні та історичні дослідження показали “багату оригінальність південноруської народності”, і всебічне вивчення її стало вже не тільки справою місцевого патріотизму, але й науковим і націотворчим завданням. О. Пипін наступним чином сформулював зміст і логіку українського національного відродження: “етнографічний інтерес” переріс у “літературне питання”, а потім “розширився, з одного боку, до наукового вивчення народної старовини й сучасності, з іншого – до суспільної постановки питання”, за чим послідувало прагнення до “реставації народності”. (Однак він не поділяв поглядів тих українських вчених, які наполягали “на повній роздільності великоруського й малоруського племені та мови, як особливих, незалежних гілок слов’янського кореня”³⁰.)

О. Пипін уперше серед дослідників звернув увагу на “Історію русів” як на історичний памфлет і охарактеризував його як “надзвичайно цікавий для історії малоруських національних поглядів” твір. І якщо М. Костомаров вважав, що “Історія русів” просякнута духом “напівдворянського малоруського місцевого патріотизму”, то О. Пипін схилився до думки, що патріотизм твору був “близьким до російського лібералізму епохи декабристів”³¹. Першим письменником, “який заговорив справжньою малоруською мовою”, критик називав Івана Котляревського. До зачинателів народного напрямку в літературі він відносив також Василя Гоголя (батька М. Гоголя), Петра Гулака-Артемовського, Григорія Квітку-Оснoв’яненка, ряд інших письменників. У скристалізованому вигляді всі “особливості слов’янського відродження” серед українців – поява поезій і прози народною мовою, посилений інтерес до історичних (особливо щодо козацтва) та етнографічних досліджень – виявилися на українському ґрунті в 30–40-х роках ХІХ ст.³² “Найбільш сильним і характерним явищем” української літератури О. Пипін вважав творчість Т. Шевченка – “малоросійського патріота й демократа”, який поєднав народні та загальнолюдські цінності³³. Т. Шевченка, М. Костомарова та П. Куліша вчений

²⁶ Див.: *Миллер А. И.* Укратинофильство // *Славяноведение*. Москва, 1998. № 5. С. 28–37.

²⁷ *Пытин А. Н.* Мои заметки. С. 63.

²⁸ *Пытин А. Н., Спасович В. Д.* Обзор истории славянских литератур. С. 207.

²⁹ *Пытин А. Н., Спасович В. Д.* История славянских литератур. Т. 1. С. 352.

³⁰ *Пытин А. Н.* Этнография малорусская С. 1–4, 8–9.

³¹ *Пытин А. Н., Спасович В. Д.* История славянских литератур. Т. 1. С. 364–367.

³² Там же. С. 364.

³³ *Пытин А. Н., Спасович В. Д.* Обзор истории славянских литератур. С. 224–226; *Пытин А. Н., Спасович В. Д.* История славянских литератур. Т. 1. С. 367–370.

назвав “тріадою чудових талантів”, “зерном і фундаментом південноруського літературного руху”³⁴.

В руслі літературного процесу 40-х років учений розглянув і діяльність Кирило-Мефодіївського товариства (про що в “Обзорі” він прямо не писав), в якому він вбачав як “цікавий факт для історії цілої загальнослов’янської свідомості”, так і “першу спробу самосвідомості” українців. Автор звертав увагу на політичний ідеал членів товариства – “федерація під протекторатом російського імператора”, яка могла б виникнути при умові ліквідації кріпосного права й поширення освіти³⁵. Вважаючи товариство виявом панславізму, О. Пипін відзначав його відмінність від інших російських течій, тому що його програма базувалася на засадах демократизму, рівності всіх народів, релігійної толерантності. Програмні положення товариства, на думку критика, знайшли відображення в тодішній українській літературі – насамперед у творчості Т. Шевченка³⁶.

Символом “новітнього українофільства” О. Пипін вважав петербурзький журнал “Основа”. На ту пору “великоруське” суспільство продовжувало сприймати українську літературу, за словами вченого, “в дусі попередніх поглядів Белінського, вважало її або справою непотрібною, або непотрібним відволіканням сил від спільного ходу освіти, а виняткові патріоти починали вже думати, що вона просто шкідлива, як противага національній єдності”. Аналогічним було ставлення до українського руху й з боку поляків. Тому О. Пипін підкреслював, що праці на захист “малоруської народності”, які з’явилися на сторінках “Основи”, не були “надуманою тенденцією”. Втім, на думку критика, місцевий патріотизм журналу не йшов у розріз із загальноросійським патріотизмом³⁷.

У контексті аналізу українофільства О. Пипін торкався такого явища польського суспільного руху початку 1860-х років, як “хлопоманія”. Російська громадська думка, відзначав критик, оголосила хлопоманію “польською інтригою” з метою втягнути українське населення в боротьбу проти Росії і цю “інтригу” безпідставно пов’язала з українофільством³⁸. Зважаючи на це, частину відповідальності за Валуєвський циркуляр 1863 року учений покладав на російську громадськість. Захищаючи українських діячів від звинувачень у політичній неблагодійності, сепаратизмі та змові з польськими повстанцями, О. Пипін пов’язував розвиток українського руху з “природним виявом народної самосвідомості”. В українофільстві проявилася любов до свого народу, бажання просвітити народ, захистити існування національних особливостей (зокрема й від польського впливу),

³⁴ Пытин А. Н., Спасович В. Д. История славянских литератур. Т. 1. С. 367, 375. На відміну від першого видання, О. Пипін характеризував тут творчість М. Костомарова, підкреслював його вклад у “загальноросійську” літературу, водночас вважав його “кращим виразником південноруської історичної свідомості”. Він подав також нарис життя і творчості П. Куліша, звертаючи увагу на складну й суперечливу еволюцію його поглядів і діяльності впродовж 60–70-х років.

³⁵ О. Пипін володів офіційною версією про наміри братчиків. Петро Зайончковський, який першим з дослідників вивчав матеріали слідства, прийшов до висновку, що у вузькому колі вищих сановників погляди кирило-мефодіївців були оцінені як спроба сформуванню програму українського національного руху (Зайончковский П. А. Кирилло-Мефодиевское общество (1846–1847). Москва, 1959. С. 129–130).

³⁶ Пытин А. Н., Спасович В. Д. История славянских литератур. Т. 1. С. 375–377.

³⁷ Пытин А. Н. Энография малорусская. С. 214–222. Серед публікацій “Основи” О. Пипін звертав особливу увагу на статтю М. Костомарова “Две русские народности”, яка викликала полеміку в російській (насамперед слов’янофільській) і польській пресі.

³⁸ Там же. С. 273–281.

“допомогти своїми силами спорідненій Галичині”. Російський критик обґрунтував безпідставність ототожнення українофільства з “польською інтригою”, стверджуючи, що “польські революціонери-пани були зазвичай поганими лібералами”, висувуючи ідею відновлення “історичної Польщі”³⁹.

Думку О. Пипіна про антиукраїнські заборонні акти 1863 і 1876 рр. як помилкові поділяло невелике коло інтелектуалів, які об’єднувалися навколо журналу “Вестник Европы”. Українському питанню видавці журналу надавали вагомого значення, але воно служило тільки аргументаційним матеріалом для формулювання власних політичних позицій. Розробляючи ліберальну концепцію російської нації, в якій мали б місце для культурного розвитку й неросіяни, журнал обмежував розвиток українства рамками “загальноросійської” культури. Український приклад був доброю ілюстрацією для критики національної політики уряду і водночас вказував на переваги ліберального курсу стосовно національних меншин. З таких позицій на сторінках “Вестника Европы” виступав Михайло Драгоманов. Його статті (особливо “Восточная политика Германии и обрусение”, “Литературное движение в Галиции”⁴⁰) були програмними для українського руху в Росії першої половини 1870-х років і водночас відображали позицію поміркованих російських лібералів в українському питанні. Ймовірно, що теорія “чотирьох літератур”, яку розвивав у своїх статтях М. Драгоманов, була запозичена ним у О. Пипіна⁴¹.

Теза про виокремлення української літератури із “загальноросійської” у статті М. Драгоманова “Література російська, великоруська, українська і галицька”, що була надрукована у львівському народо-вському часописі “Правда” (1873), викликала гостру реакцію правих кіл Росії. Так, автор статті “Современное украинофильство”⁴², яка з’явилася на шпальтах “Русского Вестника”, вважав, що творити три або чотири літератури – це означає “дробити” розумові сили російського народу, а якщо українці навіть утворять свою українську літературу, то все одно не зможуть “створити хоча би соту долю того літературного багатства”, яким володіє “загальноросійська” література⁴³. Зазначалося

³⁹ Там же. С. 382–385.

* Часопис почав виходити в 1866 р. у Петербурзі як науково-історичний журнал (з 1870 р. журнал історії, політики і літератури), а його видавцем і редактором став Михайло Стасюлевич, колишній професор Петербурзького університету. Як і О. Пипін та інші ліберально налаштовані викладачі, він залишив університетську кафедру на знак протесту проти урядової політики щодо вищої школи. О. Пипін став заступником редактора і одним із провідних авторів журналу впродовж декількох десятиліть. Своїм найважливішим завданням редакція вважала “поступову зміну й покращення суспільного устрою шляхом удосконалення й розвитку особи, шляхом збагачення розуму народу і виховання його думки” (Вестник Европы. 1867. Кн. 12. С. VII–VIII). “Вестник Европы” перетворився в одне з найбільш популярних та впливових видань, у лідера поміркованої ліберальної думки.

⁴⁰ М. Т-ов [Драгоманов М.]. Восточная политика Германии и обрусение // Вестник Европы. 1872. Кн. 2–5; *Его же*. Литературное движение в Галиции // Там же. 1873. Кн. 9–10.

⁴¹ М. Драгоманов визнавав, що в цій класифікації мало сказав нового, а тільки узагальнив те, “що вже не раз висказувалось” (Драгоманов М. П. Література російська, великоруська, українська і галицька // Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці: У 2 т. Київ, 1970. Т. 1. С. 219).

⁴² На думку М. Драгоманова, автором статті був голова Київського слов’янського благодійного комітету Микола Рігельман (Дорошкевич О. Листи М. П. Драгоманова до О. М. Пипіна // За сто літ. Київ, 1928. Кн. 3. С. 74). Ймовірно, що М. Рігельман був також автором одного з перших доносів на діяльність Південно-Західного відділення Російського географічного товариства у Києві (Савченко Ф. Заборона українства 1876 р. Харків; Київ, 1930. С. 65).

⁴³ Z. Современное украинофильство // Русский Вестник. Москва, 1875. Кн. 2. С. 843.

також, що автор статті у “Правді”, хоч і говорить про “моральний” і “політичний” зв’язок “малорусів” з Росією й російською літературою, та переслідує іншу мету: “не потрібно відриватися від Росії, щоб скористатися її силами та її охороною доти, доки ми настільки зміцніємо, щоб її більше ніколи не потребувати”⁴⁴. Відверту загрозу для “загальноросійської” мови та літератури вбачав у поглядах М. Драгоманова і професор Київського університету Сильвестр Гогоцький⁴⁵. У цій ситуації М. Драгоманов звернувся до О. Пипіна за підтримкою⁴⁶, але марно. Очевидно, О. Пипін не хотів загострювати свої відносини з владою, адже перед тим, у 1871 р., через “неблагонадійність” його не обрали до складу Російської Академії наук.

Дещо іншу позицію зайняв О. Пипін на зламі 1880–1881 рр., коли під час перегляду російських законів про пресу з’явилася можливість відмінити урядові антиукраїнські заходи⁴⁷. У першому числі “Вестника Европы” за 1881 р. була опублікована стаття М. Костомарова “Малорусское слово”, де відомий історик переконував уряд у необхідності запровадження української мови в початковій школі⁴⁸. Його підтримав О. Пипін, який стверджував, що на Україні склалася ситуація, коли “небезпечно було навіть проявляти особливу любов до своєї місцевої батьківщини й народності”. Він виступив за відкриті й вільне обговорення українського питання в пресі та наводив ще один аргумент на користь відміни антиукраїнських заходів – необхідність підтримки галицьких “руських”, “тісного зв’язку нашої південноруської літератури з такою ж південноруською літературою в Галичині”⁴⁹. Однак у дискусію між М. Костомаровим і Михайлом Де-Пуле⁵⁰ О. Пипін не вступив. Не дивлячись на провокативний і образливий тон опонента, який заявив, що О. Пипін “мало обізнаний в історії нашого українофільства”⁵¹, він лише зауважив, що “вивчав питання з літературного боку, а не з погляду, який можливий лише в поліцейському відомстві”⁵².

У зв’язку з переслідуваннями, яких зазнавав український рух у Росії, все більшого значення для його розвитку набувала Галичина. Ключовим пунктом національного руху “галицьких русинів”, на думку О. Пипіна, було мовне питання⁵³. Дискусії навколо мови

⁴⁴ Там же. С. 839–840.

⁴⁵ Гогоцький С. Еще несколько слов об украинофилах // Русский Вестник. 1875. Кн. 6. С. 787–797; *Его же*. Прибавление к статье “Еще несколько слов об украинофилах” // Там же. Кн. 7. С. 413–415.

⁴⁶ М. Драгоманов хотів, щоб з рецензією на “Літературу російську...” виступила “чесна людина, хоч би й противник” (*Дорошкевич О.* Листи М. П. Драгоманова до О. М. Пипіна. С. 74).

⁴⁷ Докладно див.: *Миллер А. И.* “Украинский вопрос” в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.). Санкт-Петербург, 2000. С. 205–216.

⁴⁸ *Костомаров Н.* Малорусское слово // Науково-публіцистичні і полемічні писання М. Костомарова. Київ, 1928. С. 267–271.

⁴⁹ *Пытин А. Н.* Малорусско-галицкие отношения // Вестник Европы. 1881. Кн. 1. С. 409–410.

⁵⁰ Докладніше див.: *Полещук Т.* Російська громадська думка та український культурно-національний рух (1863–1876) // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 1999. Вип. 34. С. 215–230; *Миллер А. И.* “Украинский вопрос”... С. 216–220.

⁵¹ *Де-Пуле М. Ф.* К вопросу о украинофильстве // Русский Вестник. 1882. Кн. 2. С. 863.

⁵² *Пытин А. Н.* К спорам об украинофильстве // Вестник Европы. 1882. Кн. 5. С. 442.

⁵³ На початку 60-х років в оцінці ситуації в Галичині О. Пипін знаходився під впливом М. Чернишевського. Підтримка М. Чернишевським української мови й літератури як спільної для українців Росій та Австрії викликала широку дискусію в російській пресі (див.: *Полещук Т.* Російська громадськість та український національно-культурний рух кінця 50-х – початку 60-х років XIX століття (за матеріалами тогочасної російської преси) // Вісник Львівського університету.

привели до виникнення двох “партій”, з них “одна наполягає і тепер на “загальноросійській” єдності та прагне писати російською мовою; друга говорить про єдність у межах південноруського племені й запроваджує в книгу мову народну”⁵⁴. В основі такого поділу лежали розбіжності й політичного характеру. Перша “партія”, яку О. Пипін називав “святоюрцями” (вказуючи на польське походження цього терміну), “старорусинами”, “старо-руською партією”, “русофілами” (сюди він відносив світських осіб – прихильників партії), складалася в основному зі священників, сповідувала клерикальний консерватизм, виявляла “зневагу до черні”, була лояльною до влади. Друга “партія” прагнула розвинути “руську народність” через літературу народною мовою, виступала за “зближення і з’єднання з малоруським відродженням у Росії”. Хоча О. Пипін розумів, що прагнення галичан до “загальноросійського” літературного єднання проявлялися зазвичай тільки в “потворній формі”, однак був певен, що таке єднання могло стати відчутною підтримкою для місцевого населення: “Російська народність [...] є найближчою слов’янською народністю, в якій вони могли б знаходити опору для свого національного майбутнього і якій, ймовірно, після нової внутрішньої роботи над своєю організацією ще належить своя роль у майбутній долі слов’янства”; крім того галичани були зв’язані з російською літературою через “малоруську” літературу⁵⁵. Водночас критик сумнівався, чи мають рацію ті галицькі діячі, які прагнуть “єдності лише південно-руської”: адже українці розділені історією, більша їх частина тісно пов’язана з “великоросійським центром”, а література тут народною мовою “давню стала провінціалізмом”.

О. Пипін закликав розрізнити “загальноросійськість” як культурний елемент і як політичну тенденцію. Його рекомендації галичанам виглядали таким чином: прагнути тісних зв’язків із “загальноросійською” літературою і водночас розробляти свою народну мову, якою тільки й можна принести освіту простому народу⁵⁶. О. Пипін не бачив тут суперечності, тому що вважав російську мову спільною літературною мовою для українців і росіян; українська ж мова мала лишитися “для хатнього вжитку” – піднесення освітнього рівня простолюду. Він не вірив, що українська мова може стати мовою “високої” культури,

Серія історична. 1999. Вип. 33. С. 103–104; *Миллер О.* Засвоюючи логіку націоналізму: Ставлення владних кіл імперії та громадської думки її столиць до українського національного руху в перші роки царювання Олександра II // Україна модерна. Львів, 1999. Ч. 2–3. С. 85–86). Оцінку М. Чернишевським українсько-польських відносин у Галичині М. Драгоманов вважав тенденційною (*Драгоманов М.* Историческая Польша и великорусская демократия // Драгоманов М. П. Собрание политических сочинений. Париж, 1905. Т. 1. С. 96).

⁵⁴ *Пыпин А. Н., Спасович В. Д.* История славянских литератур. Т. 1. С. 419.

⁵⁵ Там же. С. 439–440. Більше того, О. Пипін дотримувався думки, що “русини” не можуть вважати себе прямими спадкоємцями української літератури. “Чи може галицький русин *безпосередньо* вважати своїми старі козацькі думи або нову поезію Шевченка?” – із сумнівом запитував він.

⁵⁶ Там же. С. 421–423. *Пыпин А. Н.* Этнография малорусская. С. 327–328. Зокрема в “Истории славянских литератур” російський вчений критично висловився щодо оцінок національно-культурних процесів у Галичині, представлених Яковом Головацьким у збірці “Поэзия славян” (*Головацкий Я.* Червонорусская литература // Поэзия славян. Санкт-Петербург, 1871. С. 197–204). У свою чергу, бачення О. Пипінін українсько-польських відносин у Галичині, “української школи” в польській літературі викликало критику, подекуди й слушну, з боку Я. Головацького (*Головацкий Я.* Заметки и дополнения к статьям г. Пыпина, напечатанным в “Вестнике Европы” за 1885 и 1886 годы. Вильна, 1888).

через те не бачив перспективи для розвитку української мови й літератури в Галичині. В обґрунтуванні своїх поглядів О. Пипін виходив з того, що “південноруська література в галичан майже, або зовсім, забула перекази давнього й середнього періоду, будеться знову на народній мові, яка донині ще не може встановитися, а серед переважної більшості південно-русів, що знаходяться в Росії, є провінціалізм, тоді як для вищих цілей науки й літератури для малорусів у Росії існує вже багатий матеріал російською мовою”. О. Пипін висував ще інший аргумент щодо безперспективності української мови: “важливим у найвищому ступені фактором літературного розвитку мови буває її значення державне: тільки воно робить народ нацією і цієї умови не мають “рутени”⁵⁷.

Ці думки російського вченого, які так однозначно заперечували українській мові та літературі майбутнє, вперше прозвучали у статті “Спор между южанами и северянами. Вопрос о малорусском языке”⁵⁸. Не дивлячись на зважену й обґрунтовану критику її положень кийвським громадівцем і мовознавцем Костем Михальчуком⁵⁹, О. Пипін не відповів рецензентові, майже без змін включивши статтю до “Этнографии малорусской”. Ще більш однозначно свої погляди на історію, мову й літературу українців О. Пипін висловив у рецензії на перші частини “Історії руської (української) літератури” Омеляна Огоновського, який на прикладі літератури відстоював ідею самостійності української нації (при тому аргументи шукав уже в історії Київської Русі)⁶⁰. Але й тут О. Пипін торкнувся більш ширших проблем політичного й культурного життя галицьких українців, зокрема національного майбутнього регіону. Він вкотре наголосив, що звинувачення проти українофільства в “шкідливому суспільному й літературному сепаратизмі” вважає “безмірним перебільшенням”, бо “малоруські елементи до такої міри зрослися із загальною течією російського життя, до такої міри оточені реальними впливами побуту адміністративного, економічного, впливами освіти і т. п., що за всім цим залишається місце для чисто літературних стремлень місцевої народності”. Ці “літературні стремління” критик визначив рамками “місцевого провінціалізму – в межах поетичної реставрації минулого, популярної літератури, місцевої сцени”. Те, що Галичина, яка вирізнялася особливим

⁵⁷ Пытин А. Н. Этнография малорусская. С. 334–335.

⁵⁸ Пытин А. Н. Спор между южанами и северянами. Вопрос о малорусском языке // Вестник Европы. 1886. Кн. 4. С. 736–776.

⁵⁹ Михальчук К. Открытое письмо к А. Н. Пытину по поводу его статей в “Вестнике Европы” о споре между южанами и северянами. Киев, 1909. Докладніше див.: Полещук Т. Кость Михальчук і Олександр Пипін: Епізод з історії українсько-російських інтелектуальних дискусій 80-х років ХІХ ст. // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Львів, 2001. Вип. 4. С. 145–152. К. Михальчук доволі глибоко розумів зміст культурних і політичних процесів, які відбувалися як у самій Росії, так і в українському русі. Він писав, що епоха подвійної самоідентифікації минула, бо “ідея народності глибше ввійшла у свідомість людей [...]. Гоголі й Богдани Залеські, які у свій час наївно вірили, що можна бути водночас справжніми українцями й великоросами чи поляками, у теперішній критичний час вже неможливі. На їхньому місці тепер можливі або Шевченки, Нечуї, Мирні, Свенцицькі, Барвінські і їм подібні, або ж Добрянські та Площанські, а у нас Піхні...” (Михальчук К. Открытое письмо к А. Н. Пытину... С. 40).

⁶⁰ Пытин А. Н. Особая история русской литературы // Вестник Европы. 1890. Т. 5. Кн. 9. С. 241–274. Галицькі русофіли вітали статтю О. Пипіна, опублікувавши її окремою брошурою з коментарем О. Маркова, але сюжет про виникнення і розвиток українофільства, де російський критик виступає на його підтримку, випустили.

історичним шляхом, після 1876 р. почала претендувати на провідні ролі в розвитку української культури, О. Пипін вважав “великим непорозумінням”⁶¹. У праці О. Огоновського О. Пипін побачив “українофільський сепаратизм”, намір роз’єднати український і російський народи. Дослідження українського вченого він вважав “не тільки історичною помилкою, але й помилкою в сенсі народно-суспільному”⁶².

О. Огоновський відповів О. Пипіну статтею на шпальтах газети “Діло”⁶³. В низці суджень російського критика (щодо перенесення назви “Русь” на Московську державу, етногенезу росіян, давньоруської літератури, статусу української мови тощо) український вчений побачив відмову від його ліберальних поглядів, висловлених, зокрема, в “Истории славянских литератур”. Особливо вразило українського вченого те, що О. Пипін не бачив майбутнього за самостійною українською культурою, пророкував їй провінціалізм і закликав до з’єднання з “всеросійською” літературою та мовою. Як прояв змагання “двох руських народностей” розцінив дискусію між О. Огоновським та О. Пипіним український письменник Іван Нечуй-Левицький (псевдонім І. Баштовий) у статті “Українство на літературних позовах з Московщиною”⁶⁴. І. Нечуй-Левицький так висловив своє ставлення до позиції російського критика: “Погляди вийшли зовсім однобічні, більше політично-публіцистичні, ніж широко й правдиво літературні і наукові [...]. Скрізь світиться думка про єдність та з’єднання, скрізь бачимо в нього тенденцію державного принципу, котра не дає йому правдиво дивитися на діло і все ставить перед ним в іншому світі!”⁶⁵.

Проте українознавчі дослідження О. Пипіна були належно поціновані українською громадськістю. 29 червня 1903 р. О. Пипін разом з Ватрославом Ягічем стали першими іноземними дійсними членами Наукового товариства імені Шевченка⁶⁶. У грамоті, направленої О. Пипіну, відзначалося, що 50-річчя наукової діяльності вченого “дає нагоду Науковому Товариству імені Шевченка заявити глибоке поважання, яке придбали Вам серед репрезентантів української науки Ваші довголітні наукові праці в областях так близьких українській науці, Ваші відносини, повні симпатії до українських національних змагань, і заслуги положені в смілій і витревалій обороні поступових і свободололюбних ідеалів”⁶⁷. У листі до О. Пипіна Іван Франко також підкреслював, що “для нас, малорусів чи українців, ім’я Ваше подвійно дороге, бо, крім наукової праці над проясненням також нашого, старого й нового письменства, Ви ніколи, в найтяжчі для українства часи, не залишали зі свого високого становища подавати свій голос проти темної сили, що [...] силкувалася душити наш національний розвій...”⁶⁸.

⁶¹ Там же. С. 249–250.

⁶² Там же. С. 273.

⁶³ *Огоновський Ом.* Моєму критикові. Відповідь О. Пипіну // Діло. Львів, 1890. Ч. 265–271.

⁶⁴ Діло. 1891. Ч. 65–80, 82–83, 86, 88–89, 91–92, 94–95. Того ж року праця вийшла окремим виданням як передрук з “Діла” (*Баштовий І.* Українство на літературних позовах з Московщиною. Львів, 1891). Цей же текст подав Михайло Чернопиский у збірці культурологічних трактатів І. Нечуя-Левицького “Українство на літературних позовах з Московщиною” (Львів, 1998).

⁶⁵ *Нечуй-Левицький І.* Українство на літературних позовах з Московщиною. Львів, 1998. С. 127.

⁶⁶ Хроніка українсько-руського Наукового Т-ва імені Шевченка у Львові. Львів, 1903. Вип. III. Ч. 15. С. 11, 14.

⁶⁷ До Пипіна з повідомленням о вибранні членом [Наукового Т-ва імені Шевченка]. Львів, 1903.

⁶⁸ *Франко І.* Лист до О. М. Пипіна від 17 квітня 1903 р. // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. Київ, 1986. Т. 50. С. 225. Відомо ще два листи, які І. Франко надіслав російському критику – від 23 січня 1888 р. та 17 лютого 1890 р. (*Франко І.* Зібрання творів. 1986. Т. 49. С. 137–140, 231). У

Отже, О. Пипін сприймав Україну як частину єдиного державного організму, складову східнослов'янського етнокультурного й соціально-політичного цілого, що має спільні інтеграційні властивості при збереженні індивідуальних національних особливостей народів, які входять до його складу. Виступаючи за вільний розвиток української культури в рамках “загальноросійської”, проти урядових антиукраїнських заборон, О. Пипін недооцінював (чи не усвідомлював) сепаратистських тенденцій цього руху⁶⁹. Як і помірковано-ліберальна російська інтелігенція та частина українських діячів (наприклад, М. Костомаров), він не підтримував тих, хто прагнув бачити українську мову мовою “високої” культури, творити національно-орієнтовану історіографію, політизувати український рух. Захищаючи українофільство, позитивно оцінюючи вклад цієї суспільної течії в розвиток української національної свідомості, російський критик до кінця не розумів суть націотворчих процесів, які відбувалися в українському суспільстві, тому що зняття обмежень з українського руху неминуче вело до його політизації, а відтак до подальшого формування української нації. Така логіка розвитку українства руйнувала як концепцію російської нації “єдність у множинності”, так і підвалини “загальноросійськості”. Подальші події підтвердили нежиттєвість цих ідейних схем російських лібералів.

Безперечно, приклад О. Пипіна – це тільки невеликий зріз російської ліберальної думки другої половини XIX ст. в її сприйманні України та українців. Для того, щоб постала цілісна картина, потрібно дослідити й позицію інших чільних представників ліберального спектру громадської думки, а також впливові помірковано-опозиційні друковані видання (як столичні, так і провінційні).

них український письменник, який працював тоді над творчістю Т. Шевченка, звертався до О. Пипіна – автора таких відомих праць з історії суспільної думки Росії другої чверті XIX ст., як “Белинский, его жизнь и переписка” (1876. Т. 1–2) та “Характеристика литературных мнений от двадцатых до пятидесятих годов: Исторические очерки” (1875), з питаннями, що стосувалися петербурзького оточення Т. Шевченка, зокрема можливих польських впливів на нього, а також гуртка В. Белінського. І. Франка надзвичайно зацікавив також лист останнього до Павла Анненкова від грудня 1847 р., де знаменитий критик, як пише І. Франко, “гостро відзивається” про арешт кирило-мефодіївців. У відділі рукописів Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України зберігаються два листи О. Пипіна до І. Франка, в яких російський вчений докладно відповідає на питання І. Франка. Зокрема в листі від 21 січня 1888 р. (ф. 3, № 1602, арк. 453–456) він пише про ставлення В. Белінського до творчості Т. Шевченка, Євгена Гребінки, рекомендує звернути увагу на книгу “Поэмы, повести и рассказы Т. Г. Шевченка, писанные на русском языке” (Київ, 1888), згадує про свої зустрічі зі знаменитим актором Михайлом Щепкіним тощо. У другому листі від 11 березня 1890 р. (ф. 3, № 1605, арк. 463) О. Пипін переповів лист В. Белінського до П. Анненкова, підкреслюючи, що критик робив свої оцінки “на чутках”, тому вважає, що публікувати такий лист “було б недоцільно”. О. Пипін прагнув пом’якшити висловлювання В. Белінського, пояснюючи їх його ставленням до української літератури, яка здавалася йому “провінціалізмом, що безплідно відволікав уми від загальних питань [...] просвіти й суспільної критики”.

⁶⁹ Ахсенова Е. П. Академик А. Н. Пыпин и вопросы украинского национального возрождения // Славяноведение. 1999. № 5. С. 18.

**THE IMAGE OF UKRAINE IN RUSSIAN PUBLIC OPINION
IN THE SECOND HALF OF THE XIXth CENTURY
(on the Example of the Scientific and Publicistic Writings of Aleksandr Pypin)**

Tamara POLESHCHUK

The Ivan Franko National University of L'viv, the Chair of Slavonic Countries History

As an ethnically defined Russian nationalism emerged in the middle of the nineteenth century the Ukrainian issue became a key problem of Russian identity. The creative heritage of the literary critic and historian of culture, Aleksandr Pypin, enables us to investigate how liberal public opinion in Russia in the second half of the nineteenth century perceived Ukraine. This scholar expressed great interest in the problems of Ukrainian history, ethnography, language and literature. Because of his researches on Ukraine and his support of the Ukrainian national movement, he obtained a reputation in Russian society as a *Ukrainophile*. However, he perceived Ukraine as a part of a single whole with Russia, and Ukraine's culture as one component of a larger common Eastern Slavonic *All-Russian* culture. Pypin did not see a threat of separatism in the Ukrainian movement because, it seems, he did not realize that the process of formation of a new nation was in fact taking place.

Key words: Ukrainian-Russian relations, image of Ukraine, Russian liberal public opinion, Aleksandr Pypin.

Стаття надійшла до редколегії 27.04.2001

Прийнята до друку 15.10.2001